

Date: 7th October-2026

QADIMGI BAQTRIYA DAVLATINING MARKAZIY OSIYO TARIXIDAGI
O'RNI

Nzomiy nomidagi O'zMPU Tarix fakulteti
Tarix yo'nalishi 3-bosqich talabasi.
Temirbaeva Tumaris Tleubaevna

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qadimgi Baqtriya davlatining Markaziy Osiyo tarixidagi o'rni, uning geografik joylashuvi, siyosiy va iqtisodiy taraqqiyoti, madaniy hayoti hamda qo'shni hududlar bilan aloqalari tahlil qilinadi. Baqtriya Markaziy Osiyoning janubiy qismida, Amudaryo va Hindukush oraliq'idagi strategik hududda joylashgan bo'lib, qadimdan dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo va shahar madaniyatining rivojlangan markazlaridan biri hisoblangan. Maqolada Baqtriyaning Ahamoniylar davlati tarkibidagi siyosiy mavqei, Aleksandr Makedonskiyning Markaziy Osiyoga yurishlari davridagi ahamiyati hamda ellinistik davrda yuz bergan siyosiy va madaniy jarayonlar yoritiladi. Shuningdek, Baqtriyaning Markaziy Osiyo va Sharq-G'arb sivilizatsiyalari o'rtasidagi madaniy-iqtisodiy aloqalarda tutgan o'rni ko'rib chiqiladi. Arxeologik tadqiqotlar, yozma manbalar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida Baqtriyaning mintaqa tarixidagi strategik va sivilizatsion ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Baqtriya, Markaziy Osiyo, Amudaryo, Baqtra, Ahamoniylar, Aleksandr Makedonskiy, ellinizm, savdo, dehqonchilik, shahar madaniyati, arxeologiya.

Аннотация: В данной статье анализируется место и роль Древней Бактрии в истории Центральной Азии, её географическое положение, политическое и экономическое развитие, культурная жизнь, а также связи с соседними регионами. Бактрия располагалась в южной части Центральной Азии, между Амударьёй и Гиндукушем, и с древности являлась одним из важных центров земледелия, ремесла, торговли и городской культуры. В статье рассматривается политическое положение Бактрии в составе державы Ахеменидов, её значение в период походов Александра Македонского в Центральную Азию, а также политические и культурные процессы эллинистического периода. Особое внимание уделяется роли Бактрии в культурно-экономических контактах между различными цивилизациями Востока и Запада. На основе археологических материалов, письменных источников и современных научных исследований раскрывается стратегическое и цивилизационное значение Бактрии в истории региона.

Ключевые слова: Бактрия, Центральная Азия, Амударья, Бактра, Ахемениды, Александр Македонский, эллинизм, торговля, земледелие, городская культура, археология.

Abstract: This article examines the role of Ancient Bactria in the history of Central Asia, focusing on its geographical location, political and economic development, cultural life, and relations with neighboring regions. Bactria was located in the southern part of Central Asia,

Date: 7th October-2026

between the Amu Darya and the Hindu Kush, and from ancient times it was one of the important centers of agriculture, crafts, trade, and urban culture. The article discusses the political position of Bactria within the Achaemenid Empire, its strategic importance during Alexander the Great's campaigns in Central Asia, and the political and cultural processes of the Hellenistic period. Particular attention is given to Bactria's role in cultural and economic contacts between the civilizations of the East and West. Based on archaeological evidence, written sources, and modern scholarly research, the article Central Asia.

Keywords: *Bactria, Central Asia, Amu Darya, Bactra, Achaemenids, Alexander the Great, Hellenism, trade, agriculture, urban culture, archaeology.*

Markaziy Osiyo qadimdan Sharq va G'arbni bog'lab turuvchi muhim tarixiy-geografik hududlardan biri bo'lgan. Mintaqaning tabiiy-geografik sharoiti, daryo vodiylari va qadimgi savdo yo'llari bu yerda ilk shahar madaniyatlarining shakllanishi hamda davlat tuzilmalarining rivojlanishiga katta imkoniyat yaratgan. Ana shunday qadimiy siyosiy va madaniy markazlardan biri Baqtriya hisoblanadi.

Baqtriya tarixiy jihatdan Amudaryoning janubida, Hindukush tog'lari shimolida joylashgan hudud bilan bog'lanadi. Uning asosiy markazi Baqtra shahri bo'lib, hozirgi Afg'oniston hududidagi Balx shahri bilan bog'lanadi. Ilmiy adabiyotlarda Baqtriya hududi ayrim davrlarda ancha kengayib, Amudaryoning yuqori va o'rta oqimlariga yaqin hududlarni ham qamrab olgani qayd etiladi.

Baqtriyaning geografik joylashuvi uning tarixiy ahamiyatini belgilagan asosiy omillardan biri edi. Janubda Hindiston tomon, shimolda So'g'diyona va sharqda Pomir hududlari bilan bog'langan yo'llar Baqtriyaning savdo va madaniy aloqalar kesishgan hududga aylantirgan. Shu sababli Baqtriya nafaqat mahalliy tarixda, balki butun Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi taraqqiyotida muhim o'rin egallagan. Baqtriya hududi tabiiy sharoitiga ko'ra dehqonchilik uchun qulay vohalar bilan ajralib turgan. Amudaryo va uning irmoqlari hudud aholisining suv bilan ta'minlanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Arxeologik tadqiqotlar Baqtriya hududida sug'orma dehqonchilik va o'troq manzilgohlar ancha qadimdan shakllanganini ko'rsatadi. Oks sivilizatsiyasi yoki Baqtriya-Marg'iyona arxeologik majmuasi doirasidagi yodgorliklar Markaziy Osiyoda bronza davridayoq murakkab xo'jalik va madaniy aloqalar mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Biroq Baqtriyaning faqat bronza davri madaniyati bilan aynanlashtirish to'g'ri emas. Zamonaviy tarixshunoslikda Baqtriyaning siyosiy va tarixiy hudud sifatida shakllanish jarayoni keyingi davrlarda ham davom etgani ta'kidlanadi. Baqtriya nomi qadimgi fors manbalarida Bāxtriš shaklida uchraydi. Uning markazi Baqtra shahri bo'lgan. Baqtra shahri siyosiy, iqtisodiy va ma'muriy markaz sifatida katta ahamiyatga ega bo'lgan. Uning geografik joylashuvi mintaqadagi turli yo'nalishdagi savdo va harbiy yo'llarni nazorat qilish imkonini bergan. Shu jihatdan Baqtriya Markaziy Osiyodagi yirik siyosiy markazlardan biriga aylangan. Miloddan avvalgi VI–IV asrlarda Baqtriya Ahamoniylar imperiyasi tarkibidagi muhim hududlardan biri bo'lgan. Baqtriya Ahamoniylar davlatining sharqiy qismini mustahkamlashda strategik ahamiyat kasb etgan. Doro I davriga oid yozuvlarda Baqtriya imperiya tarkibidagi hududlardan biri sifatida tilga

Date: 7th October-2026

olinadi. Persepol saroy hujjatlarida ham Baqtriya ma'muriy tizim bilan bog'liq holda qayd etilgan.

Ahamoniylar davrida Baqtriya nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy jihatdan ham muhim hudud bo'lgan. Uning unumdor vohalari qishloq xo'jaligi uchun qulay sharoit yaratgan. Sug'orish tizimlarining rivojlanishi natijasida dehqonchilik mahsulotlari ko'paygan va aholi zichligi oshgan. Baqtriyaning imperiya tarkibidagi mavqei uning harbiy-strategik ahamiyati bilan ham bog'liq edi. Markaziy Osiyoning shimoliy va sharqiy chegaralaridagi ko'chmanchi qabilalar bilan munosabatlarda Baqtriya muhim tayanch hudud vazifasini bajargan. Shu sababli Ahamoniylar hukmdorlari Baqtriya ustidan nazoratni saqlashga alohida e'tibor qaratgan. Miloddan avvalgi IV asr oxirida Aleksandr Makedonskiyning Sharqqa yurishlari Baqtriya tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Miloddan avvalgi 329–327-yillarda Aleksandr Markaziy Osiyoda harbiy yurishlar olib bordi. Baqtriya uning harbiy-siyosiy strategiyasida muhim o'rin egallagan. Baqtriya hududining geografik sharoiti va mustahkam qal'alari Aleksandr qo'shinlari uchun jiddiy qarshilik tug'dirgan. Aleksandrning Markaziy Osiyodagi yurishlari oddiy istilo jarayoni bilan cheklanmay, mahalliy aholining kuchli qarshiligiga ham duch kelgan. Tadqiqotlarda uning mintaqada uzoq vaqt qolishga majbur bo'lgani, harbiy garnizonlar tashkil etgani va yangi siyosiy tayanchlar yaratgani qayd etiladi. Aleksandr istilosining Baqtriya tarixidagi yana bir muhim jihati yunon-makedon va mahalliy madaniyatlarning o'zaro ta'siridir. Keyingi ellinistik davrda Baqtriya hududida yunon shaharsozligi, me'morchilik an'analari va san'at unsurlari mahalliy an'analar bilan uyg'unlashdi. Bu jarayonning eng muhim arxeologik dalillaridan biri Ay Xonum shahri hisoblanadi. Mazkur yodgorlik Amudaryoning yuqori qismidagi hududda joylashgan bo'lib, qazishmalar natijasida unda ellinistik shahar madaniyatiga xos teatr, gimnaziya, ibodatxonalar, saroy va mudofaa inshootlari mavjud bo'lgani aniqlangan. Shu bilan birga, shahardagi ayrim me'moriy unsurlar mahalliy va eroniy an'analar bilan bog'langan. Aleksandr Makedonskiy vafotidan keyin uning imperiyasi parchalanib, Baqtriya dastlab Salavkiylar davlati tarkibiga kirdi. Keyinchalik Baqtriyada mustaqil yunon-baqtriya siyosiy tuzilmasi shakllandi. Tadqiqotlarda bu jarayon miloddan avvalgi III asr o'rtalarida, taxminan miloddan avvalgi 230-yillar atrofida Diodot nomi bilan bog'lanadi, garchi aniq xronologiya bo'yicha ilmiy bahslar mavjud bo'lsa ham. Yunon-Baqtriya davlatining vujudga kelishi Markaziy Osiyo tarixida muhim siyosiy hodisa bo'lgan. Baqtriya o'zining geografik mavqei tufayli Sharq va G'arb o'rtasidagi aloqalarda vositachi vazifasini bajargan. Bu davrda shaharlar rivojlangan, savdo aloqalari kengaygan va tangachilik taraqqiy etgan. Baqtriyada chiqarilgan tangalarning yuqori badiiy va texnik sifati uning iqtisodiy taraqqiyotidan dalolat beradi. Antik muallif Strabon Baqtriyaning "ming shaharlar mamlakati" sifatida tasvirlagan. Bu ibora hududda shahar madaniyati va aholi punktlari keng tarqalganini ifodalovchi tarixiy an'ana sifatida muhimdir.

Ellinistik davrda Baqtriyada yunon va mahalliy madaniyatlar o'rtasida o'zaro ta'sir kuchaydi. Shaharsozlik, haykaltaroshlik, tangachilik va me'morchilikda yunon an'analari mahalliy madaniy elementlar bilan uyg'unlashdi. Shu sababli Baqtriya ellinistik madaniyatning Markaziy Osiyodagi eng muhim markazlaridan biriga aylandi. Baqtriyaning iqtisodiy taraqqiyotida sug'orma dehqonchilik muhim o'rin tutgan. Amudaryo va uning

Date: 7th October-2026

irmoqlari atrofidagi vohalarda sun'iy sug'orish tizimlarining rivojlanishi qishloq xo'jaligining barqarorligini ta'minlagan. Arxeologik tadqiqotlar Baqtriya hududida sug'orish kanallari bronza davridan boshlab shakllanganini va keyingi Ahamoniylar hamda ellinistik davrlarda ular rivojlantirilganini ko'rsatadi. Dehqonchilik bilan bir qatorda chorvachilik, hunarmandchilik va savdo ham rivojlangan. Baqtriyaning geografik joylashuvi uni turli hududlar o'rtasidagi almashinuv jarayonlariga jalb qilgan. G'arb tomonda Eron va Yaqin Sharq, shimolda So'g'diyona, sharqda Pomir va Xitoyga olib boruvchi yo'nalishlar, janubda esa Hindiston hududlari bilan aloqalar mavjud bo'lgan. Baqtriyaning keyingi davrlardagi savdo ahamiyati ayniqsa yaqqol ko'rinadi. Kushonlar davrida Baqtra yirik savdo markaziga aylangan va turli yo'nalishdagi karvon yo'llari kesishgan hudud sifatida rivojlangan. UNESCO tadqiqotlarida ham Kushonlar davrida Markaziy Osiyoning Xitoy va O'rta Yer dengizi oralig'idagi savdo aloqalarida muhim chorrahaga aylangani ta'kidlanadi.

Shunday qilib, Baqtriyaning iqtisodiy ahamiyati faqat mahalliy xo'jalik bilan chegaralanib qolmagan. U mintaqalararo savdo va madaniy almashinuvning muhim markazlaridan biri bo'lgan. Baqtriya Markaziy Osiyoda turli madaniy an'analar uchrashgan hududlardan biri edi. Mahalliy eroniy an'analar, yunon madaniyati, keyinchalik buddaviylik va boshqa diniy-madaniy ta'sirlarning bir hududda uchrashishi Baqtriya tarixining o'ziga xos xususiyatlaridan biridir.

Arxeologik yodgorliklar Baqtriyada shahar madaniyatining yuqori darajada rivojlanganini ko'rsatadi. Ay Xonum shahri bunga yorqin misol bo'lib, u yerda yunon teatr an'analari, gimnaziya va peristil hovlilar kabi inshootlar aniqlangan. Shu bilan birga, saroy va ayrim turar joylarning me'moriy yechimlarida mahalliy-eroniy an'analar saqlangan. Baqtriya madaniyatining yana bir muhim jihati uning til va yozuv tarixidir. Baqtriy tili eroniy tillar guruhiga mansub bo'lib, keyingi davrlarga oid tangalar, muhrlar va bitiklarda qayd etilgan. Kushonlar davrida baqtriy tili yunon yozuvi asosida yozilgan. Bu holat Baqtriyada mahalliy til va ellinistik yozuv an'alarining o'zaro ta'sirini ko'rsatadi. Baqtriyaning madaniy merosi keyingi Kushonlar davrida yanada boyidi. Kushon imperiyasi Baqtriya hududida shakllanib, Markaziy Osiyodan Hindistongacha bo'lgan ulkan hududni birlashtirdi. Natijada Baqtriya buddaviylik, yunon, eroniy va hind madaniy an'analari o'zaro ta'sir ko'rsatgan muhim hududga aylandi. Qadimgi Baqtriyaning Markaziy Osiyo tarixidagi ahamiyatini bir necha asosiy yo'nalishda ko'rish mumkin. Birinchidan, Baqtriya siyosiy markaz sifatida mintaqada tarixida muhim rol o'ynagan. Ahamoniylar davrida u imperiyaning sharqiy hududlaridan biri bo'lgan bo'lsa, ellinistik davrda mustaqil Yunon-Baqtriya davlatining markaziga aylandi.

Ikkinchidan, Baqtriya iqtisodiy markaz sifatida rivojlangan. Unumdor vohalar, sug'orma dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo uning iqtisodiy salohiyatini oshirgan.

Uchinchidan, Baqtriya madaniy almashinuv markazi bo'lgan. Bu hududda mahalliy, yunon, eroniy va keyinchalik hind-buddaviy an'alarining o'zaro ta'siri kuzatiladi.

To'rtinchidan, Baqtriya strategik geografik hudud sifatida katta ahamiyat kasb etgan. Uning Amudaryo havzasi va Hindukush oralig'idagi joylashuvi uni Markaziy Osiyo, Eron, Afg'oniston va Hindiston yo'nalishlari o'rtasidagi aloqalarda muhim bog'lovchi hududga aylantirgan.

Date: 7th October-2026

Beshinchidan, Baqtriya keyingi Markaziy Osiyo davlatlari va madaniyatlari shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan tarixiy makonlardan biri bo'lgan. Baqtriya hududida shakllangan shahar, savdo, dehqonchilik va madaniy an'analar keyingi davrlarda ham turli shakllarda davom etgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, Qadimgi Baqtriya Markaziy Osiyo tarixida alohida o'rin tutuvchi qadimiy siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlardan biridir. Uning geografik joylashuvi, unumdor vohalari va savdo yo'llariga yaqinligi davlat va shahar madaniyatining rivojlanishiga qulay sharoit yaratgan.

Baqtriya Ahamoniylar imperiyasi tarkibida muhim sharqiy hudud sifatida faoliyat yuritgan, Aleksandr Makedonskiy yurishlari davrida esa Markaziy Osiyodagi eng muhim strategik hududlardan biriga aylangan. Keyinchalik ellinistik davrda Yunon-Baqtriya davlatining shakllanishi natijasida hududda yunon va mahalliy madaniyatlarning o'zaro ta'siri kuchaygan. Ay Xonum kabi arxeologik yodgorliklar Baqtriyada rivojlangan shahar madaniyati mavjud bo'lganini tasdiqlaydi. Sug'orma dehqonchilik, hunarmandchilik, tangachilik va savdoning rivojlanishi esa Baqtriyaning iqtisodiy salohiyatini ko'rsatadi. Baqtriyaning tarixiy ahamiyati faqat uning siyosiy tarixidagina emas, balki Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy aloqalarni rivojlantirishdagi rolida ham namoyon bo'ladi. Turli xalqlar va madaniyatlarning o'zaro ta'siri natijasida Baqtriya Markaziy Osiyodagi yirik sivilizatsion chorralardan biriga aylangan. Shu sababli Qadimgi Baqtriya tarixini o'rganish Markaziy Osiyoning qadimgi siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarini chuqurroq anglash, shuningdek, mintaqaning Sharq va G'arb sivilizatsiyalari o'rtasidagi tarixiy aloqalardagi o'rnini aniqlash uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asqarov A. — "O'zbekiston tarixi". Toshkent: O'qituvchi, 1994.
2. Asqarov A. — "Eng qadimiy shahar". Toshkent, 2001.
3. Sagdullayev A.S. — "Qadimgi O'rta Osiyo tarixi". Toshkent, 2004.
4. Rtveladze E.V. — "Qadimgi O'zbekiston sivilizatsiyasi". Toshkent: Adolat, 2005.
5. Kabirov J., Sagdullayev A. — "O'rta Osiyo arxeologiyasi". Toshkent, 1990.
6. Annayev T., Shaydullayev Sh. — "Surxondaryo tarixidan lavhalar". Toshkent, 1997.
7. Briant, P., Kuhrt, A. Bactria. Oxford Classical Dictionary. Oxford University Press, 2015.

